

Justyna JAKUBOWSKA-BARANEK
 Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

O POTRZEBIE KREATYWNOŚCI W ZAWODZIE NAUCZYCIELA

*Obecnie nauczyciel nie wypełnia
 zadanej mu roli społecznej, lecz sam
 ją współtworzy.¹*

Wprowadzenie

Zadaniem edukacji jest wykształcenie, wychowanie nowych pokoleń, rozumiejących otaczającą rzeczywistość, umiejących korzystać z dobrodziejstw – coraz szybciej rozwijającej się – szeroko pojętej nauki, a także wyposażenie ich w umiejętności adaptacyjne i nowatorskie wobec zmieniającego się otoczenia. Akceleracja i eskalacja zmian społecznych wymaga od współczesnego człowieka otwartości na te zmiany w sensie akceptacji lub co najmniej tolerancji. Wymaga też aktywności w sensie mentalnym, a więc postawy twórczej i aktywności sensie praktycznym, a więc umiejętności przeobrażania się jak i przeobrażania rzeczywistości. Celem edukacji winno być zatem kształtowanie jednostek refleksyjnych, odważnych i samodzielnych, wyzwolonych od myślenia schematycznego, algorytmicznego, nacechowanego stereotypami. Tożsamość współczesnego człowieka jest niejednoznaczna i zmienna, bowiem czasy w jakich przyszło nam żyć, uczyć się, pracować, są też niejednoznaczne i zmiennie.² Wzorce zachowań w takich czasach szybko się dezaktualizują. Wyznacznikiem kształtu i drogi edukacji staje się więc nastawienie na zmianę, ruch, postęp i rozwój. Realizacja tego możliwa jest poprzez kierowanie się twórczą postawą życiową. Twórczość i kreatywność staje się „nieodłącznym elementem życia człowieka...nie z racji swych immanentnych właściwości, ale dlatego, że jest zgodna z realiami i wymogami życia społecznego. Odtwórczość - choć niezbędna – traci powoli na aktualności”³

Twórczość a kreatywność

Pojęcia twórczość i kreatywność są do siebie bardzo zbliżone znaczeniowo. W polskiej pedagogice społecznej pojęcie kreatywności zaistniało w 1930 – wprowadził je K. Kornilowicz. Na gruncie amerykańskim pojawiło się w 1950 r. na wykładzie inauguracyjnym Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego wygłoszonym przez J. P. Guilforda.⁴ Natomiast etymologia pojęcia twórczości sięga czasów starożytnych (Rzym, Grecja), kiedy jako twórczych uważano bogów, później w dziejach chrześcijaństwa - Boga jako stwórcę. W XIX wieku pojęcie twórczości nabrało wyrazu elitaryzującego, bowiem odnoszono je do osób wybitnych w dziedzinie sztuki, których nazywano artystami.⁵ XX wiek przyniósł uznanie twórczego aspektu nie tylko dziełom sztuki (wartości estetyczne) lecz nauce i technice (wszel-

¹ J. Teśluk: *Nauczyciel – kreator w reformowanej szkole*. W: J. Łaszczuk (red.): *Pedagogika okresu przemian*. Warszawa 1999, s. 95

² zob. Z. Bauman: *Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna*. Warszawa 1995

³ T. Giza: *Pedagogika twórczości w pracy nauczycielskiej*. Kielce 1998, s. 5

⁴ A. Włoch: *Kompetencje nauczycieli w zakresie rozwijania kreatywności dzieci i młodzieży*. W: A. Kusz-
 telak, A. Zduniak (red.): *Kształcenie zawodowe teorii i praktyce edukacyjnej*. Poznań 2006, s. 98-99

⁵ W. Tatariewicz: *Dzieje sześciu pojęć*. Warszawa 1975, s. 294

kie novum). Rozszerzenie zakresu znaczeniowego twórczości (egalitaryzacja) spowodowało ukształtowanie się idei pankreacjonizmu. „Pankreacjonizm jest we współczesnej humanistyce jedną z istotnych idei. Głosi ona, że twórczość stanowi właściwość każdego człowieka”⁶ oraz może być zauważalna na każdym polu jego funkcjonowania, a więc w sztuce, nauce czy technice. Koncepcja ta zasiała przełamanie antynomii „praca – twórczość”, stąd obecne częste używanie pojęcia „twórcza praca”. Eskalacja pojmowania twórczości objęła dziś nie tylko wyniki działania człowieka (wytwory), ale również odnosi się do jego psychiki i mentalności (twórcze postawy, zdolności, charakter, krytyka), do nowych wzorów zachowań oraz do sfery autokreacji czyli samorozwoju, w którym człowiek świadomie kontroluje swoje środowisko wewnętrzne.

Obecnie twórczymi są nazywane jednostki, które poprzez swoją działalność wykraczającą poza proste schematy, zmieniają – przeobrażają, modyfikują rzeczywistość. Definicji twórczości w literaturze jest dość sporo. Ich wielorakość wynika z różnorodności koncepcji odnoszących się do twórczości, takich jak filozoficzne, socjologiczne czy psychologiczne (behawiorystyczne, psychoanalityczne, humanistyczne, poznawcze). Można jednak spojrzeć na nie globalnie wyróżniając kilka najistotniejszych aspektów twórczości:

- aspekt atrybutywny, który traktuje twórczość jako wytwór (nowość, oryginalność, cennaść),
- aspekt podmiotowy odnoszący się do osoby twórcy (osobowość twórcza),
- aspekt procesualny pojmujący twórczość jako proces psychiczny (intelektualny, emocjonalny, motywacyjny),
- aspekt stymulatorów (inhibitorów) dotyczący czynników zewnętrznych warunkujących proces tworzenia.⁷

Proces twórczy jest procesem psychicznym, a do jego cech należą - najczęściej wymieniane przez psychologów – heurystyczność i nieciągłość (teoria inkubacji i teoria olśnienia).⁸ Rezultatem heurystycznego myślenia, prowadzącego niezadko do dywergencyjnych rozwiązań, staje się wytwór nowy, nieznan, a jednocześnie może on być wytworem oryginalnym, niekoniecznie znajdującym możliwość praktycznego zastosowania czy społecznej użyteczności. Skoro oryginalność (niekonwencjonalność) znamionuje wyjście poza banalne, dobrze znane doświadczenia, to można ją zaliczyć do efektu transgresyjności człowieka. Transgresyjność jest bowiem intencjonalnym działaniem inwencyjnym (twórczym) i ekspansywnym, wykraczającym poza typowe granice. J. Kozielecki⁹ – twórca koncepcji *homo transgresivus* – twierdzi, iż działania transgresyjne opierają się na dwóch rodzajach motywacji. Aktywności ekspansywnej towarzyszy motywacja homeostatyczna (nie-specyficzna), a aktywności innowacyjnej (twórczej) – heterostatyczna (specyficzna). Ta druga występuje w dwóch formach – hubrystycznej (podejmowanie ambitnych celów służy potwierdzeniu własnej ważności) i poznawczej czyli kompetencyjnej, która jest dążeniem do mistrzostwa intelektualnego.

Pomimo tego, że w wielu opracowaniach pojęcia terminy: twórczość i kreatywność używane są zamiennie, należy jednak je rozróżnić. Istnieje kilka przesłanek wskazujące na zróżnicowanie tych pojęć. Wg mnie koncepcja Kozieleckiego

⁶ T. Giza: *Pedagogika twórczości w pracy nauczycielskiej*. Kielce 1998, s. 12

⁷ A. Maslow, za: T. Kłosińska: *Droga do twórczości*. Kraków 2000, s. 14

⁸ T. Giza, op. cit., s. 38-39

⁹ zob. J. Kozielecki: *Koncepcja transgresyjna człowieka*. Warszawa 1987

jest znakomitym wprowadzeniem do zrozumienia pojęcia kreatywności, będącym sublimacją pojęcia twórczości. Znaczenie w tym względzie ma rodzaj motywacji, która leży u podstaw działań twórczych. Jeśli transgresja jest efektem motywacji kompetencyjnej zawierającej czynnik samorozwoju, to dzieje się to przy udziale samoświadomości podmiotu. Jeśli więc twórczemu działaniu transgresyjnemu towarzyszy świadomość i intencjonalność, to takie działanie można nazwać kreatywnym. Tak więc:

- kreatywność to cecha – dyspozycja do działania; twórczość to aktualizowanie tej cechy,
- kreatywności towarzyszy czynnik samoświadomości i intencjonalności przy współdziałaniu motywacji poznawczej,
- zakres pojęciowy terminu kreatywność jest węższy (odnosi się bowiem do osoby i jej dyspozycji), zakres terminu twórczość – jest szerszy: określa zarówno osobę, charakteryzuje proces twórczy oraz wskazuje na efekty/wytwory,
- istnieje zróżnicowanie z uwagi na rodzaj dziedziny: pojęcie kreatywności stosuje się najczęściej do aktywności codziennej; pojęcie twórczości zarezerwowane jest zazwyczaj dla nauki i sztuki,
- kreatywność odnosi się do tzw. twórczości niskiej, twórczość natomiast określa zazwyczaj dzieła wybitne w danej kulturze.¹⁰

Ze względu na konieczność uporządkowania relacji w obszarze zachowań twórczych (kreatywność – twórczość – innowacja) można sięgnąć do ujęcia M. Stasiakiewicza.¹¹ Kreatywność tłumaczy on jako cechę psychiczną, podlegającą stopniowaniu. Jest to „styl psychologicznego funkcjonowania, charakteryzującego się określonymi właściwościami procesów psychicznych, m. in. otwartością i ciekawością poznawczą, tolerancją na wieloznaczność, motywację wewnętrzną – konstytuującymi względnie trwałą zdolność jednostki do tworzenia nowych idei i rozwiązań”. Twórczość – natomiast – to z jednej strony działania jednostki, będące odpowiedzią na określone problemy, z drugiej strony – efekty tych działań, uznane w danej dziedzinie za twórcze. Innowacyjność z kolei dotyczy realizacji nowych idei i wprowadzania do praktyki nowych rozwiązań w danym środowisku. W związku z powyższym „kreatywność to pozakontekstowe właściwości psychologicznego funkcjonowania jednostki, twórczość to transkontekstowe działania w danej dziedzinie wiedzy, innowacyjność to kontekstowe działania w określonym środowisku organizacji”.¹² Zatem kreatywność dotyczy potencjału ludzkiego; osób - ich stylu funkcjonowania oraz potencjalnych możliwości rozwiązywania problemów. Twórczość odnosi się do aktualizowanych możliwości jednostki w postaci określonych rozwiązań postawionych problemów. Innowacyjność związana jest z możliwością aplikacji powstałych rozwiązań w określonych kontekście, w którym uwzględnić można różne kryteria, jak np. organizacyjne (struktura, cele, reguły), czy też kryteria przydatności/użyteczności, realizmu lub budżetu.¹³ R. Schulz wyróżnia trzy zakresy znaczeniowe pojęcia „innowacja”:

¹⁰ zob. B. Andrzejewska: *Kreatywność, tożsamość, adaptacja w dobie zmian społeczno – gospodarczych*. „Socjologia wychowania” 2003, nr XV, zeszyt 360

¹¹ M. Stasiakiewicz: *Zachowania twórcze w organizacji*. W: M. Strykowska (red.): *Współczesne organizacje – wyzwania i zagrożenia. Perspektywa psychologiczna*. Poznań 2002, s. 156

¹² Ibidem., s. 156

¹³ zob. B. Andrzejewska, op. cit.

- czynnościowy – operacja, zmiana, proces;
- rzeczowy – przedmiot, wytwór działań twórczych;
- atrybutywny – synonim twórczych działań.¹⁴

Wszystkie te zakresy można znaleźć zastosowanie w tzw. innowatyce pedagogicznej, która jest interdyscyplinarną nauką o „zmianach rozwojowych, planowanych i realizowanych w systemie oświatowym”¹⁵, opierającą się na takich pojęciach jak: adaptacja, rozwój, postęp pedagogiczny, innowacja pedagogiczna i nowatorstwo pedagogiczne. Innowatyka zatem jest wypadkową globalnego podejścia do twórczości, której pedagogiczny wymiar jest w znacznej mierze zbudowany z psychologicznych aspektów.

Kreatywność – postawa niezbędna we współczesnej edukacji

Dzisiejsza edukacja poddaje się ewolucji, choć dość mocno jest zakorzeniona w przeszłości, w systemie, który narzuca sposób myślenia i percepcji rzeczywistości. Wypracowany ogląd rzeczywistości daje rutynę i stwarza poczucie bezpieczeństwa. Jest to jednak pozór. Nie można mieć poczucia bezpieczeństwa pławiąc się w rozpatrywaniu przeszłości. Jest ona ważna jako punkt odniesienia, jako baza, z której czerpiemy wzorce. Paradygmaty przeszłości nie mogą jednak stanowić bazy ostatecznej, gdyż fakt ten byłby jednoznaczny ze stagnacją. Rozumiejąc edukację jako instrument rozwoju, należy kierować się założeniem, że jej teraźniejszość, oparta o dorobek przeszłości, musi być nastawiona na przyszłość, bowiem dzisiejszy uczeń musi osiąść umiejętność opanowania przyszłości jako przestrzeni swojego dalszego rozwoju i życia. Dzisiejszy uczeń, a jutro absolwent - jako jednostka społeczna – będzie nadawał kierunek rozwojowi cywilizacyjnemu. Do tej przyszłości cywilizacyjnej nie możemy zmierzać, bo jej nie znamy, natomiast absolutnie w naszej mocy jest jej kreowanie. Należy pamiętać, że „przyszłość kreujemy tylko wtedy, gdy się rozwijamy, rozumiemy zasady rządzące zmianami i umiemy wpływać na ludzi bez narzucania im władzy”.¹⁶ Kreacja przyszłości jest więc procesem zmieniającym nie tylko tok teraźniejszości lecz samego kreatora, a ponadto osoby, na które kreator wpływa. Z tego założenia można wywnioskować, iż proces kreacji jest procesem długotrwałym, czego efektem jest nowa jakość (cel, do którego się dąży) i zmiany jakościowe w osobowościach uczestników tego procesu. Przekładając powyższą narrację na teren pedagogiki, chcę podkreślić, że kreatywny stosunek nauczyciela do swojego zawodu oraz do ucznia jako uczestnika procesu dydaktycznego, stwarza przyczynek nie tylko do twórczego rozwoju nauczycielskich indywidualnych kompetencji, ale również stwarza potencjał/bazę ukształtowania kreatywnej sylwetki ucznia. Świadomość tego zjawiska/ procesu i jego akceptacja przez nauczycieli w postaci realnego urzeczywistnienia jest wielką szansą edukacyjną.

¹⁴ R. Schulz: *Proces zmian i odnowy w oświacie*. Warszawa 1980, s. 108 - 114

¹⁵ R. Schulz: *Czym jest innowatyka pedagogiczna?* W: R. Schulz (red.): *Innowatyka pedagogiczna*. Warszawa 1998, s. 36

¹⁶ R.K. Cooper, A. Sawaf: *EQ – Inteligencja emocjonalna w organizacji i zarządzaniu*. Warszawa 2000, s. 270

Obecny czas – zmienny i wieloznaczny wymaga od człowieka inteligencji kreatywnej, emocjonalnej czy społecznej,¹⁷ bowiem tego rodzaju kompetencje stwarzają podstawy tworzenia innych kompetencji (choćby komunikacyjnych), zapewniających poczucie bezpieczeństwa społecznego i dających szansę na twórczy rozwój. Pedagogika współczesna kładzie duży nacisk na tworzenie i przeobrażanie systemów edukacyjnych w taki sposób, by stymulowały kreatywną postawę człowieka. Postawa ta cechuje się transgresją - przekraczaniem siebie (swoich dotychczasowych możliwości), zaciekawieniem, wątpieniem, dociekaniem, badaniem, doświadczaniem oraz samodzielnym myśleniem, decydowaniem i działaniem powodowanym motywami wewnętrznymi.¹⁸ Napięcia te towarzyszą wielu procesom i działaniom. Istotnym warunkiem zaistnienia postawy twórczej jest umiejętność akceptowania pewnych napięć wynikających z różnorodnych przeciwieństw, rodzących zdziwienie i zaciekawienie.¹⁹ Aby umiejętnie sobie z nimi poradzić, należy posiadać kompetencje adaptacyjne. Kreatywny człowiek jednak nie przystosowuje się biernie, lecz twórczo, czego efektem jest przemiana, modyfikacja, a co za tym idzie – rozwój. Eksplicacją tego stwierdzenia jest np. koncepcja adaptacji twórczej K. Obuchowskiego²⁰ czy W. Łukaszewskiego.²¹ Koncepcje te wyraźnie podkreślają, że zmiany w osobowości o charakterze rozwojowym, mogą być realizowane wówczas, gdy zadania, jakie jednostka sobie stawia, dotyczą stanów odległych w czasie i gdy jednostka nie ma możliwości tych zadań spełnić za pomocą znanych i posiadanych przez nią środków i umiejętności. Ważne w tym względzie jest nastawienie przyszłościowe, ale i poczucie sensu życia, które napędza procesy motywacyjne. Jednostka bowiem decyduje, czy w kontakcie z nową, trudną sytuacją czy z nowym środowiskiem, wystąpi u niej bierny czy twórczy stosunek do nich, a w konsekwencji do własnej osoby.²² Umiejętność dokonywania wyboru i postępowania w takich sytuacjach powinna być rezultatem edukacji kreatywnej – transgresyjnej. Potrzeba edukacji kreatywnej jest dziś ogromna, jednak warto pamiętać, iż winna ona być głęboko osadzona w aksjologii, gdyż działalność twórcza, innowacyjna, samodzielna nie zawsze znaczy szlachetna, godna i prawa. Potrzebę tworzenia należy wykorzystać w procesie edukacji kreatywnej tak, by respektować wartości stanowiące o ludzkim istnieniu.²³

Kreatywny nauczyciel

Postawa kreatywności jest znaczącym komponentem w wypełnianiu/ tworzeniu roli, jaka jest udziałem zawodu nauczyciela. Ze względu na akcelerację rozwoju różnych dziedzin życia edukacja winna być nastawiona i przygotowana do kształcenia ku przyszłości. Teraźniejszość - zmienna i wieloznaczna, a tym bardziej nieokreślona przyszłość, wymagają od człowieka elastyczności, umiejętności adapta-

¹⁷ zob. D. Goleman: *Inteligencja emocjonalna*. Poznań 1997 oraz D. Goleman; *Inteligencja społeczna*. Poznań 2007

¹⁸ Z. Frączek: *Kreatywność jednostki w kontekście potrzeb edukacji przyszłości*. W: K. Denek: K. Koszczyk, M. Lewandowski (red.): *Edukacja jutra*. IX Tatrzańskie Seminarium Naukowe, Wrocław 2003, s. 19

¹⁹ A. Cudowska: *Multimedia w kształtowaniu postaw twórczych*. Toruń 2000, s. 116

²⁰ zob. K. Obuchowski: *Adaptacja twórcza*. Warszawa 1985

²¹ zob. W. Łukaszewski: *Szanse rozwoju osobowości*, Warszawa 1984

²² J. Jakubowska-Baranek: *Adaptacja młodzieży rozpoczynającej studia uniwersyteckie do środowiska akademickiego*. Poznań 2004, s. 24-26

²³ Z. Frączek, op. cit., s. 221-222

cyjnych oraz twórczego stosunku do podejmowanych działań czyli kreatywności. Zawód nauczyciela wymaga tym bardziej kreatywności, iż ma do czynienia z „żywą tkanką”, jaką jest „organizm uczniowski”. Kreatywność nauczycielska stymuluje intelektualne i psychospołeczne sfery rozwoju ucznia, a ponadto stanowi autostymulant w zakresie własnego rozwoju i antidotum wobec procesu wypalenia zawodowego.

W niniejszych rozważaniach skoncentruję się na ukazaniu sylwetki nauczyciela kreatywnego. W dobie zmian systemu oświaty oraz zmian w ludzkiej mentalności, dyktowanych z kolei zmianami społeczno – kulturowymi, kreatywność nauczycielska jest cechą / kompetencją niezwykle pożądaną. Nauczyciel dziś ma być jednostką, która świadomie i twórczo podchodzi do swych edukacyjnych obowiązków – wyzwala aktywność uczniów ukierunkowując ich na teraźniejszość i przyszłość, jest otwarta na nowe wyzwania, umie planować i przewidywać, a ponadto racjonalnie, innowacyjnie i nieszablonowo wykorzystuje wiedzę w podejmowanych działaniach. Literatura pedagogiczna wymienia wiele kompetencji, które winny być udziałem współczesnego nauczyciela (prakseologiczne, komunikacyjne, współdziałania, informatyczne, moralne i kreatywne).²⁴ Natomiast W. Strykowski wyróżnia kompetencje merytoryczne, psychologiczno-pedagogiczne, dydaktyczno-metodyczne, komunikacyjne, diagnostyczne, medialne i techniczne, w dziedzinie planowania i projektowania, związane z kontrolą i oceną osiągnięć uczniów oraz jakościowym pomiarem pracy w szkole, dotyczące projektowania i oceny programów oraz podręczników szkolnych oraz autoedukacyjne - związane z rozwojem zawodowym.²⁵ Aby sprostać wyzwaniom i celom dzisiejszej edukacji będącej instrumentem rozwoju intelektualnego pokolenia młodych, każda z tych kompetencji powinna zawierać czynnik kreatywności, a więc nastawienie na zmianę, adaptacyjność, mobilność i elastyczność. Kreatywność jest dziś niezbędna - potrzebna i konieczna w różnorodnych aspektach funkcjonowania edukacji, zarówno w poczynaniach związanych z innowatyką - zarządzaniu oświatą i w jej organizacji, jak i w relacjach podmiotów edukacyjnych uczestniczących w procesach nauczania i uczenia, czyli nauczyciela i ucznia.

Odnosząc się do powyższego stwierdzenia warto się zastanowić, jakimi cechami powinien charakteryzować się nauczyciel, by twórczo realizował swój zawód, a więc współtworzył swoją rolę społeczną, a nie był tylko jej biernym odtwórcą. Posłużę się koncepcją R. Schulza, która znakomicie określa wymiary funkcji nauczycielskiej, będące odzwierciedleniem idei „twórczego nauczyciela”. Wg niego nauczyciel jako twórczy / kreatywny pracownik powinien spełniać się w kilku następujących wymiarach:

- 1) Jako artysta.
- 2) Jako innowator, - wynalazca i racjonalizator, – badacz i użytkownik nowej wiedzy.
- 3) Jako podmiot dążeń samorealizacyjnych.²⁶

Artyzm zawodu nauczycielskiego można rozumieć jako tworzenie dzieła, jakim jest osobowość ucznia. Nauczyciel jako pedagog powinien być artystą w takim sensie, by w swoisty, niepowtarzalny sposób kształtować niepowtarzalną osobo-

²⁴ K. Denek: *O nowy kształt edukacji*. Warszawa 1998, s. 214-217

²⁵ W. Strykowski, J. Strykowska, J. Pielachowski: *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*. Poznań 2003, s. 24-32

²⁶ R. Schulz: *Nauczyciel jako innowator*. Warszawa 1989, s. 98

wość ucznia, czego rezultatem winien być równie niepowtarzalny rezultat. „Wystarczy poddać analizie niektóre z problemów, jakie stawia każdego dnia wychowanie dziecka, by dojść do przekonania, że wychowanie stawia nieustannie na próbę twórcze możliwości wychowawcy”.²⁷ Nauczycielską twórczość artystyczną można by tu równoważyć ze wspieraniem, aktywizowaniem, pobudzaniem i wyzwaniem zachowań oczekiwanych społecznie. Jest to rzeczywiście sztuka w porównaniu z dyrektywnymi poczynaniami niektórych nauczycieli nie rozumiejących idei podmiotowego wychowania.

Nauczyciel – artysta, to człowiek potrafiący prowokować ucznia do niekonwencjonalnego myślenia - oryginalnego, płynnego i giętkiego. Myślenie takie sprzyja pokonywaniu nawyków intelektualnych i barier emocjonalnych mogących blokować wykorzystanie potencjału intelektualnego jednostki. Pomocne w stymulacji myślenia niekonwencjonalnego/ twórczego mogą być następujące operacje umysłowe, których wyzwaniem winno być zadaniem kreatywnie pracującego nauczyciela:

- dedukcja – wnioskowanie na bazie istniejących przesłanek;
- indukcja – tworzenie uogólnień na podstawie jednostkowych faktów;
- abstrahowanie – wyróżnianie z wybranych obiektów pewnych cech, przy pomijaniu innych;
- metaforyzowanie – odnoszenie się do jednej rzeczy (obiektu) w terminach właściwych innej rzeczy (nośnika);
- kojarzenie – asocjacja czyli zespolenie różnych wątków/treści tak, by pojawienie się jednych powodowało występowanie drugich;
- transformacja – zmienianie wszystkich lub niektórych cech obiektu tak, by jego postać końcowa różniła się zasadniczo od postaci wyjściowej.²⁸

Innowacyjność nauczyciela – jako efekt procesu twórczego – to doskonalenie jakości procesu edukacyjnego poprzez wprowadzanie nowych rozwiązań – metod, form, środków dydaktycznych, stanowiących źródło uzyskania nowego/ wyższego poziomu swojej pracy, a więc rezultatów dydaktyczno – wychowawczych. W przypadku nauczycieli zawodu mowa tu o innowacjach technicznych i technologicznych oraz pomysłach racjonalizatorskich usprawniających pracę pedagogiczną. Nauczyciel innowator powinien też korzystać z wszelkich nowych wyników i osiągnięć naukowych z zakresu swojej dziedziny wiedzy, a przy okazji współtworzyć ją. W zakres tych kompetencji wchodzić powinny wszelkie odmiany nowatorstwa, eksperymentowania, poszukiwania i weryfikowania nowych pomysłów. Nie sposób nie wspomnieć przy tym o potrzebie zaangażowania i wytrwałości, bowiem te cechy osobowościowe stwarzają warunek osiągnięcia założonych rezultatów.

Kreatywny stosunek nauczyciela do samego siebie należałoby pojmować nie tylko jako „(...) poszukiwanie samowiedzy, dążenie do samookreślenia się, budowanie ideału własnej osoby, wybór celów i wartości godnych pożądanego (...), ale również „(...) samokształcenie, podwyższanie swych kwalifikacji, doskonalenie własnego warsztatu, udział w badaniach naukowych, angażowanie się w działalność nowatorską, poszukiwanie nowych terenów i zadań w pracy dydaktyczno – wychowawczej”.²⁹ Kompetencje autokreacyjne można również określić jako strukturę poznawczą, złożoną z określonych zdolności, zasilaną wiedzą i doświadcze-

²⁷ J. Thomas: *Nauczyciele szkoły przyszłości*. Warszawa 1971, s. 34

²⁸ zob. E. Nęcka, J. Orzechowski, A. Stabosz, B. Szymura: *Trening twórczości*. Gdańsk 2005

²⁹ R. Schulz: *Nauczyciel jako innowator*. Warszawa 1989, s. 79-80

niami, zbudowaną na zespole przekonań, iż za pomocą tych zdolności warto i można w danym kontekście sytuacji własnej jednostki inicjować i realizować skutecznie zadania w celu osiągnięcia we własnej osobowości i zachowaniach, zmian zgodnych z pożądanymi przez siebie standardami.³⁰

Autokreacja jest powinnością wobec posłannictwa zawodowego, służy nabywaniu mądrości pedagogicznej, jako rezultatu racjonalnego krytycyzmu i interpretacji dynamiki otaczających zjawisk i procesów. Uświadomienie sobie tej dynamiki - nieustających przeobrażeń świata, powinno prowokować do zachowań adaptacyjnych w postaci równie nieustającego tworzenia siebie. Posiadana wiedza i kompetencje wymagają ustawicznego weryfikowania, uzupełniania i doskonalenia. Te same wymagania można odnieść do własnej osoby, bowiem samoświadomość wad i zalet, braków i możliwości, niedociągnięć i osiągnięć jest podstawą motywacji do pracy nad swoim potencjałem, a także instrumentem ukierunkowanego zdobywania wiedzy. Szeroko rozumiana samorealizacja i samorozwój są zaprzeczeniem rutyny i stagnacji, a takie założenie stanowi fundament pracy pedagogicznej.

Postawa kreatywności nauczyciela wobec swojego zawodu jest postawą wobec swoich kompetencji. Stawiam tezę, że im wyższe posiada on kwalifikacje merytoryczne, tym ma większy potencjał do przejawiania kompetencji zawodowych. Wiedza stanowiąca źródło kształtowania kultury zawodowej i samoświadomości, powinna być jednocześnie stymulatorem twórczego stosunku wobec wszystkich komponentów procesu nauczania - uczenia się. Nabywanie kompetencji zawodowych należałoby tu rozumieć nie tylko jako proces kształtowania umiejętności, ale również jako proces wzbogacania świadomości swojej podmiotowości. Nauczyciel świadomy wypełniania swojej roli zawodowej i społecznej w aspekcie współtworzenia jej, będzie osobą podchodzącą kreatywnie do swoich obowiązków oraz do samego siebie. Zmienna współczesność wymaga ciągłej adaptacyjności nie w kontekście biernego przystosowywania się, lecz postawy twórczej. Zatem, aby kreować twórczych uczniów, należy ustawicznie kreować / rozwijać samego siebie. Autoreflexja powinna się przejawiać m.in. w weryfikacji swoich celów i priorytetów oraz weryfikacji korespondowania ich ze stawianymi wymaganiami zewnętrznymi, analizowaniu swoich możliwości w zakresie sprostania tym wymaganiom, a także w usprawnianiu swoich umiejętności w zakresie radzenia sobie ze stresem.

Powyższe działania autokreacyjne spełniają funkcję nie tylko rozwojową, czy ewaluacyjną, lecz mogą stanowić antidotum wobec – częstego dziś – procesu wypalenia zawodowego nauczycieli. Zjawisko to zwane często syndromem permanentnego stresu lub zmęczenia, obejmuje swym zasięgiem ludzi pełniących zawody wymagające zaangażowania w kontakt z drugim człowiekiem. Do takich zawodów należy zawód lekarza, pielęgniarki, pracownika socjalnego, psychologa, pedagoga, nauczyciela. Być nauczycielem w pełni kompetentnym, to znaczy być przewodnikiem po wiedzy, opiekunem, doradcą, powiernikiem, terapeutą. Nauczyciel powinien potrafić pomóc uczniowi w rozwiązywaniu problemów natury merytorycznej i natury osobistej. Powinien pomagać w dochodzeniu do własnych wniosków, przemyśleń i decyzji. Takie powinności wymagają nie lada kompetencji.

Ponadto należy sobie uzmysłowić, iż przejawianie tych kompetencji nie odbywa się w próżni. Warunki instytucjonalno- społeczne, ekonomiczne, obniżenie pre-

---

³⁰ M. Dudzikowa, za: B. Żechowska: *O twórczym rozwoju nauczyciela refleksji kilka*, W: S. Juszczyk (red.): *Twórczy rozwój nauczyciela*. Kraków 1996, s. 57-58

stży w hierarchii zawodów i wiążący się z tym spadek autorytetu, oczekiwania społeczne wynikające z wprowadzanych reform oświatowych – to wszystko stanowi dodatkowe trudności w pełnieniu funkcji zawodowych. Jak więc poradzić sobie w takiej sytuacji? Realizowanie obowiązków uwarunkowanych ogromem obiektywnych obciążeń wymaga subiektywnego wkładu – realnego oglądu sytuacji, inteligentnych rozwiązań i elastyczności. Pomocna w tej sytuacji może być właśnie autokreacja. Opisane wyżej przeze mnie wyznaczniki autokreacji są zdrowym rozwiązaniem przeciwdziałającym i zapobiegającym zjawisku wypalenia zawodowego. Nauczyciel sprawujący kontrolę nad własną inteligencją, emocjami i możliwościami to nauczyciel panujący nad własnym rozwojem oraz sytuacją zewnętrzną. Im bowiem bardziej rozbudowana świadomość, tym większa rola rozsądku i racjonalności. Rozwój kreatywności może odbywać się w różny sposób. Bardzo ważną kwestią w tym względzie jest problem kształcenia nauczycieli, a zwłaszcza ich kompetencji kreatywnych. Myślę tu o rozmaitych zajęciach pozwalających nabrać innej – twórczej perspektywy wobec wykonywania zawodu nauczyciela. Szansę taką stwarzają tzw. grupowe treningi twórczości, które na zasadzie ćwiczeń psychoedukacyjnych pozwalają na rozwój określonych dyspozycji twórczych. Dają też możliwość dążenia do samorealizacji i zdrowia psychicznego. Wszelkie ćwiczenia z zakresu komunikacji interpersonalnej prowadzą nie tylko do lepszego rozumienia się (właściwe formułowanie i odbiór przekazu, używanie pozajęzykowych środków komunikacji), ale uczą wytwarzania właściwego klimatu emocjonalnego. Cele treningu twórczości można ująć za E. Nęcą w trzech aspektach: odhamowanie, wzrost zdolności twórczych oraz wzrost kompetencji heurystycznych.³¹ W Polsce najbardziej znane koncepcje treningów twórczości zostały opracowane przez A. Góralskiego i E. Nęcę. Na uwagę zasługuje fakt, że pionierskie poczynania w dziedzinie pedagogiki twórczości miały miejsce w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie na początku lat 80-tych XX wieku, pod okiem A. Góralskiego i W. Dobrołowicza. Obecnie obok tych nazwisk można z uznaniem wymienić również wspomnianego E. Nęcę, oraz R. Schulza, K.J. Szmidta, oraz T. Gizę, którzy stwarzają podstawy naukowe edukacji kreatywnej.

Pozytywnym faktem w edukacji nauczycielskiej w Polsce jest wykorzystywanie przez niektóre uczelnie tychże koncepcji i stosowanie takich treningów twórczości, ponadto wykładów, ćwiczeń, konwersatoriów i różnorodnych warsztatów, które pozwalają aktywnie doświadczyć studentom, co to znaczy być kreatywnym. Organizuje się też studia podyplomowe z zakresu pedagogiki twórczości dla nauczycieli już pracujących zawodowo.

Jednakże niestety nie jest to udziałem większości uczelni. Zgodność założeń edukacyjnych wobec przyszłych nauczycieli co do łączenia wiedzy teoretycznej z praktyczną nie wyklucza jednak istniejących rozbieżności w relacjach między kształceniem teoretycznym a praktycznym. Odpowiednie proporcje w tym względzie są znaczące i istotne. Kompetentne nauczanie bowiem zależy od wiedzy przedmiotowej nauczyciela, jego usystematyzowanej wiedzy metodycznej oraz doświadczenia praktycznego.

W podsumowaniu moich rozważań na temat potrzeby kreatywności w zawodzie nauczyciela należy podkreślić, iż wynika ona ze służby, jaką ma ten zwód wobec ucznia. Bez kreatywnych nauczycieli nie będzie kreatywnych uczniów,

³¹ zob. E. Nęca: *Trening twórczości*. Kraków 1998

a tym samym – w przyszłości kreatywnych obywateli, pracowników, rodziców, itd. Wpływa stąd ogromna rola szkoły jako środowiska edukacyjnego i miejsca pracy nauczycieli w stwarzaniu odpowiedniego klimatu zarówno dla toczącego się tam procesu nauczania - uczenia się, jak i procesu autokreacyjnego nauczycieli. Aby uczynić szkołę miejscem wszechstronnego rozwoju ucznia oraz nauczyciela należy stworzyć warunki nowatorskiej kultury pedagogicznej. Do atrybutów tej kultury można zaliczyć:

- stosowanie pedagogiki różnic indywidualnych, uwzględniającej możliwości poszczególnych uczniów;
- tworzenie środowiska wychowawczego poprzez stwarzanie sytuacji wychowawczych mających wpływ na wykształcenie prawidłowych postaw w społeczeństwie i rodzinie;
- otwarcie szkoły na różne pozaszkolne źródła informacji,
- zastąpienie metod nadawania i utrwalania informacji - metodami wymagającymi dialogu uczeń – nauczyciel;
- zastąpienie zadania odtwórczych - zadaniami wymagającymi twórczej postawy;
- zwiększenie zakresu samorządności;
- zmianę stylu wychowawczego autokratycznego na partnerski;
- uznanie w praktyce zasady jedności kształcenia i wychowania przez traktowanie rozwoju osobowego jako procesu integralnego;
- uczynienie szkoły otwartym rynkiem ofert wobec konieczności zaspokajania potrzeb psychicznych i intelektualnych młodych ludzi.³²

---

³² J. Radziewicz: *Edukacja alternatywna*. Warszawa 1992, s. 66-68